

СЕКЦИЯ № 2. ВЕТЕРИНАР ФАНЛАР /
VETERINARY SCIENCES /
ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ**ITLARDAGI TERI KASALLIKLARINI DORIVOR O‘SIMLIK
PREPARATLARI BILAN DAVOLASH VA OLDINI OLISH
TAMOYILLARI**

*Tashtemirov R. M.,
professor,
Baxriddinov Q. M.,
assistant.*

Аннотация:

Itlardagi mavjud patologiyalar orasida ichki yuqumsiz kasalliklaridan keyin yetakchi o‘rinlardan birini jarrohlik kasalliklar egallaydi. Teri yallig‘lanishlarini optimal davolash yo‘llarini topish, patogenetik asoslangan davolashni belgilash, toksik – allergik holatlarni rivojlanishiga olib keladigan medikametoqli terapiya hajmini qisqartirish veterinariyaning aktual muammosi bo‘lib qolmoqda. Sintetik preparatlar ko‘proq toksik bo‘lib, qiyin boshqariladigan autoimmun patologiyalar rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Allergik holatlarni rivojlanishiga olib keladigan medikametoqli terapiya hajmini qisqartirish veterinariyaning asosiy muammosi bo‘lib qolmoqda. Bunday vazifalarni tibbiyot va veterinariyada qadimdan qo‘llanib kelgan dorivor o‘simliklar bajarib kelgan.

Аннотация:

Хирургия – одна из ведущих патологий у собак после неинфекционных заболеваний. Актуальной проблемой ветеринарии остаются поиск оптимального лечения кожного воспаления, назначение лечения на основе патогенеза, уменьшение количества медикаментозной терапии, приводящей к развитию токсико-аллергических состояний. Синтетические препараты более токсичны и могут привести к развитию трудноуправляемых аутоиммунных патологий. Уменьшение количества лекарственной терапии, которая приводит к развитию аллергических состояний, остается серьезной проблемой для ветеринаров. Лекарственные растения издавна используются в медицине и ветеринарии.

Summary:

Surgery is one of the leading pathologies in dogs after non-communicable diseases. Finding the optimal treatment of skin inflammation, prescribing pathogenetically based treatment, reducing the amount of drug therapy that leads to the development of toxic-allergic conditions remain an urgent problem of veterinary medicine. Synthetic drugs are more toxic and can lead to the development of difficult-to-manage autoimmune pathologies. Reducing the amount of drug therapy that leads to the development of allergic conditions remains a major challenge for veterinarians. Medicinal plants have long been used in medicine and veterinary medicine.

Kalit soʻzlar: Jarrohlik kasalliklari, teri yalligʻlanishlari, xizmat itlari, dorivor oʻsimliklar, yigʻmalar, fitoterapiya, qon – choʻpi.

Mavzuning dolzarbligi. D.V. Shagayev (2007) taʼkidlashicha, kuch salohiyatiga ega vazirliklar va tuzilmalarda faoliyat koʻrsatadigan xarbiy hayvonlarning koʻpchiligini xizmat itlari tashkil qiladi. Ular mina qidirish, qoravul, qidiruv va boshq. xizmatlarda qoʻllanadi. Xarbiy qismlar va boʻlinmalarida qoʻllanadigan xizmat itlari koʻp miqdorda turli etiologiyali kasalliklarga chalinadi. Xizmat itlardagi teri kasalliklarini davolash xarbiy qismlari veterinar – sanitar xizmati boshliqlari va xarbiy boʻlinmalari veterinariya vrachlarining har kunlik faoliyatida muxim oʻrinni egallaydi. Teri kasalliklari orasida dermatitlar alohida oʻrin egallaydi. Bu guruh kasalliklarning diagnostikasi juda murakkab kechadi va terapiya masalalari qiyin hal boʻladi.

Xozirgi vaqtda itlardagi har xil teri kasalliklarini, shu jumladan dermatitlarni davolashning koʻp vositalari va usullari ishlab chiqilgan. Ammo taklif qilingan vositalar koʻpligiga qaramasdan dermatitlarni davolash muammosi xanuzgacha dolzarb boʻlib qolmoqda (P.M. Vasilyev, 2001, T.V. Melnik, V.A. Sozinov, O.V. Suxanova, A.F. Sapojnikov, 2002, H.J.L. Karpetskaya, 2003). Bir tomondan – bu maqsadda qoʻllanadigan import vositalar qimmat, boshqa tomondan – mamlakatning oʻzida ishlab chiqiladiganlarning miqdori kam, borlari esa qator salbiy xossalarga ega. Teri kasalliklarini davolashda immunokorreksiya muxim oʻrin tutadi. Immunokorreksiyaning samarali usuli boʻlib esa autogemoterapiya xizmat qiladi (L.N.Gordiyenko, 2000).

A.B. Smirnov (2010) taʼkidlashicha, oʻsimliklar yigʻmalari yordamida yalligʻlanish jarayonidagi infeksiya rivojlanishini oldini olish, yalligʻlanishning har xil bosqichlarida esa uning tarqalishini toʻxtatish mumkin. Masalan giperemiya bosqichida qoqi, ivan–chay, eman daraxtining poʻsti kabi oʻsimliklar va ularning tana qismlari, shish bosqichida – momoqaymoq, sproʻgʻish, qariqiz, oq qain bargi, zupturum va boshq., infiltrasiya bosqichida – xarxar (donnik), boʻymadaron, qirboʻgʻin (xvosh polevoy), tirnoqgul va boshq. yaxshi samara beradi. Agar yalligʻlanish nekroz yoki abscesslanish bosqichiga oʻtmagan boʻlsa, regeneratsiya bosqichlari boshlanadi. Bunda budra plyushyevidnaya, dastarbosh (pijma), xarxar (donnik), boʻymadaron va boshq. oʻsimliklar – regeneratlar samarali boʻladi.

Bitta oʻsimlik turli davolovchi taʼsir qiladi, kompleks qoʻllanganda esa ular bir – birining taʼsir kuchini oshiradi, immunitetni va oqibatda organizmning gomeostazini tiklash kabi murakkab muammoni hal qiladi.

Oʻrikarcha yoki qoraarcha, qizilarcha (mojjevelnik), dalachoy (zveroboy), igir (air bolotniy), trilstnik vodyanoy, dastarbosh kabi oʻtlar, qaragʻay kurtaklari juda

kuchli antimikroblı ta'sirga ega. Kokkli florada “stafilolizin” (№9) o'simliklar yig'masi qo'llanadi, unga bo'ymadaron, qariqiz, dalachoy yoki qizilpoycha, dorivor xarxar, tog'rayxon yoki jambil (dushisa obyknovennaya), chayono't, katta zubtutum, oqqaldirmoq (mat-i-machexa), gores ptichiy, shipovnik korichnyy, g'ozpanja, dorivor momoqaymoq, dorivor tirnoqgul, dastarbosh, dorivor moychechak, dala qirqbo'g'ini kabi o'simliklar qiritilgan.

№9 o'simliklar yig'masi sinusitlarda ham yaxshi samara beradi. Immun statusni yaxshilash uchun 24 o'simliklardan tashkil etgan №5 yig'ma qo'llanadi.

Lipin Sanin (2008) ta'kidlashicha, oxirgi yillarda hayvonlar kasalliklarini davolash uchun alternativ usullarni qo'llashga qiziqish keskin ortib bormoqda. Undan tashqari kasallangan uy hayvonlariga kuchli ta'sir etuvchi (biologik agressiv) vositalar har doim ham to'g'ri kelavermaydi. Infekcion kasalliklar vaktsinasiya qo'llanishi tufayli kam uchraydilar va ko'pincha noaniq shaklda kechadi, surunkali shaklga o'tadi. Hayvonlar kasalliklarining zamonaviy kechish xususiyatlariga zamonaviy fitopreparatlarning ta'sir spektri to'g'ri keladi. Shuning uchun ularga vrachlar va hayvon egasining qiziqishi oshgan.

Quyida o'simlik vositalarning ta'siri keltiriladi:

Yallig'lanishga qarshi: arpabodiyon (mevasi), petrushka, qorazira (tmin);

Shamollashga qarshi: bo'tako'z (vasilek, gullagan o'tdan tayyorlangan tindirma), eman daraxtining po'sti, marjumak (grechixa posevnaya), qirqbo'g'in (polevoy xvosh), turf sharbati;

Haroratni tushiruvchi: arpabodiyon, bagulnik bolotnyy, brusnika, andiz (devyasil), dalachoy (zveroboy), mat-i-machexa, gunafsha (fialka);

Allergiyaga qarshi: bagulnik bolotniy, tirnoqgul, chayon o't, g'ozpanja (lapchatka), moychechak, eman daraxtining po'sti, terak kurtaklari, bo'ymadaron, shumurt (mevasi);

Jarohatlarni bitgazuvchi (tashqi tomondan qo'llash uchun): kiyik o'ti, rayxon (bazilik), zuptutum, tirnoqgul;

Kuyishlarda qo'llanuvchi: tirnoqgul, arnika, chayon o't;

Sog'lomlashtiruvchi balzam: qichitqio't yoki gazanda gulidan yoki poyasidan yangi tayyorlangan shira);

Qonni tozalovchi: sinniya o'ti;

Qonni to'xtatuvchi: kelintili yoki suvzamchi (gorlets pochechuyniy) va suvqalampir yoki suvzamchi (gorles perechnyy), ochambiti yoki jag'jag' (pastushya sumka), yapon saflorasi;

Vitaminlarga boy: satzinak (kerbel), koriandr, chayono't (krapiva), namatak (shipovnik korichnyy), shivit, estragon, dalachoy (zveroboy), oqzira (fenxel), sabzi, qarafs (selderey paxuchiy), lyubistok, petrushka, arpabodiyon.

Agar it tindirmani achchig'ligi uchun ichmasa, unga glyukoza, dekstroza qo'shiladi. Undan tashqari tindirmani sut yoki go'sht bilan berish mumkin. Boshqa holatlarda ko'p o'simliklar komponentlaridan tarkib topgan va proporsiyalarga rioya yilingan tayyor xabdori shakllaridan foydalanish mumkin (masalan, Fitoelita seriyasidan).

R.A.Xasanova (2005) ta'kidlashicha, ayrim doivor o'simliklaridan xabdorilar, mikstura va nastoykalar xali ishlab chiqarilmagan. Bu holda tindirma (nastoy)

tayyorlanadi. Buning uchun 1 choy qoshiq quritilgan o‘simlikka 1 stakan qaynoq suv qo‘shilib, 20 daqiqa tindirib qo‘yiladi. Tindirma salqin joyga qo‘yilganda 2–3 kun saqlanishi mumkin. O‘tkir kasalliklarda kuniga 2 marta oziqlantirish vaqtida beriladi.

Dorivor o‘simliklar surunkali kasalliklarda yaxshi samara beradi. Dorivor o‘simliklar organizm uchun umuman xavfsiz degan fikrlar mavjud. Ammo bu shundaymikan? Bir xil o‘simlik vositasini ko‘p vaqt ishlatsa, unga o‘rganib qolish holati hosil bo‘ladi. Shuning uchun mutahassislar o‘simlik va yig‘malarni vaqti – vaqti bilan, har 3–4 xaftada almashtirib turishga maslaxat beradilar.

Ayrim o‘simliklarning moddalari organizmda to‘planib, ular salbiy ta‘sir qilishga boshlaydi. Bularga qon–cho‘p (chistotel), kakra (ро́льн), bo‘yimadaron kabilar kiradi. Ayrimlarining tarkibida esa zaharli moddalar mavjud – bagulnik, kakra, cheremisu, omelu, qon–cho‘p, qirqbo‘g‘in (paporotnik), qoraarcha yoki qizilarcha kabi o‘simliklarni juda ehtiyotkorlik bilan ishlatish lozim.

Zaharli o‘simliklarning ro‘yxati asta – sekin kengayib bormoqda. O‘tlardan tayyorlangan choy operatsiya natijasiga har xil ta‘sir qilishi mumkin. Masalan, exinatseya allergik reaksiyasini oshiradi, immun preparatlari bilan davolashga salbiy ta‘sir qiladi. Shuning uchun uni qo‘llashni operatsiyadan ancha avval to‘xtatish lozim. Sarimsoq piyoz, ginkgo biloba va jenshen tromb hosil bo‘lishiga qarshi yaxshi ta‘sir etadilar, ammo bu xislat operatsiyadan so‘ng qon ketishining sababi bo‘lishi mumkin. Dalachoydan tayyorlangan vositalar ajoyib antidepressantlar, ammo ular boshqa dori vositalarning ta‘siriga halaqit beradilar. Asarun (valeriana) narkoz vositalarga bo‘lgan talabni oshirishi mumkin. Qayd etib o‘tilgan dorivor o‘simliklarni qo‘llashni operatsiyadan 1 hafta avval to‘xtatish kerak.

Fitoterapiyada bir vaqtda kechadigan kasalliklar, o‘tlarning qabul qilinadigan kimyoviy preparatlar va ozuqa bilan bir biriga mosligi hisobga olish zarur. Masalan, tetratsiklin va sulfanilamidlarni qo‘llashda dalachoyini ishlatish tavsiya etilmaydi chunki bu terining yorug‘likka sezuvchanligini oshiradi va quyoshdan kuyishga sabab bo‘ladi. Toza jarohatlarni davolash uchun quyidagi o‘simliklar qo‘llanadi. Dorivor medunitsa. Yangi uzilgan o‘tning sharbati ishlatiladi. Xalq tabobatida yod o‘rniga ishlatiladi. Achchiq qizg‘ish sharbatni jarohat ustiga quyib, ustidan bog‘lam qo‘yiladi. Yangi uzilgani bo‘lmasa uning kuli qo‘llanadi. Medunisa qonni to‘xtatadi, yallig‘lanishga qarshi, davolovchi va antiseptik xususiyatlarga ega.

Bo‘yimadaron (Tisyachelistnik obiknovenniy). Yangi uzilgan o‘tning sharbati ishlatiladi. Sharbat yoki maydalangan poya jarayon ustiga qo‘yilib, ustidan bog‘lam qo‘yiladi. Qonni to‘xtatadi, yallig‘lanishga qarshi, davolovchi, og‘riqsizlantiruvchi va antiseptik xususiyatlarga ega.

Chayono‘t. Yangi uzilgan o‘tning sharbati ishlatiladi. Sharbatni salfetkalar yordamida qonab turgan jarayon ustiga quyib, ustidan bog‘lam qo‘yiladi. Qonni to‘xtatadi, yallig‘lanishga qarshi, davolovchi, og‘riqsizlantiruvchi va antiseptik xususiyatlarga ega. Oddiy qarag‘ay, archa, sibir pixtasi. Daraxt sharbati jarayon yuzasiga suriladi. Qonni to‘xtatadi, jarohatlarni tez davolovchi xususiyatlarga ega.

Oddiy kirkazon. Barglari ezilib, qonab turgan jarohatlarga qo‘yiladi. Qonni to‘xtatadi, yallig‘lanishga qarshi ta‘sir etuvchi xususiyatlarga ega. S.G. Gadzaonov (2009) ta‘kidlashicha, jarrohlik kasalliklar bilan kurashish tajribasi ko‘rsatadi – bu jarayonda asosiy vazifani qisqa mudatda hayvon sog‘ligini tiklaydigan dorili terapiya

bajaradi. Jarrohlik infeksiyani davolashning hozirgi etapida turli usullar va antimikrobli vositalar qo‘llanadi. Amo ularning har bittasi o‘ziga hos kamchilikka ega – qiyin bajarilishi, qimmatlik, mikrofloraga yetarlicha ta’sir qilmaslik va sh.o‘. Bu holat ishlab chiqarishga oson topiladigan, arzon va samarali dori vositalarini hamda patogenetik terapiya usullarini joriy etishni taqozo etadi. Shuning uchun infeksiyalashgan yallig‘lanishlarni 30% li qon – cho‘pining shirasi va 10% li malhami bilan vibrasion terapiya hamda infraqizil nurlantirishni qo‘llab davolash katta qiziqish chaqiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Авакаянц Б.М. Лекарственные растения в ветеринарной медицине. – М.: Аквариум ЛТД, 2001.
2. Ниманд Х. Г., Сутер П. Б. Болезни собак. Практическое руководство для ветеринарных врачей. Москва, «Аквариум», 2001. – 806 с.
3. Тимофеев С. В., Филиппов Ю. И., Концевая С. Ю. и др.; Под ред. С. В. Тимофеева. **Общая хирургия животных** / – М.: Зоомедлит, 2007. – 687 с.
4. Хасанова Р.А. Декоративное собаководство (необычное и обычное о собаках). Москва. 2005.
5. Цыганко, А.В. Кожные болезни собак. 1 том. Рук-во для студентов и врачей ветеринарной медицины / А.В. Цыганко. СПб, 2000. – 232 с.
6. Бициев Т.Т. Комплексная терапия случайных инфицированных ран у животных. Автор. дисс. на соискание учёной степени кандидата ветеринарных наук. Санкт-Петербург – 2012.
7. Валеева А.Н. Диагностика и лечение экзем и дерматитов у собак (клинико-лабораторные исследования): автореф. дис. .канд. вет. наук / А.Н. Валеева. Казань, 2000. – 22 с.
8. Валиева Н. Г. Фармако-токсикологическая оценка травы чистотела. // Автореф. дисс. . канд. вет. наук. Казань – 2001.